

БОРБЕ КОСТИБ

ЧЕСТОСТ ЈАВЉАЊА РЕЧИ И САДРЖИНА ДЕЛА МАРКА МИЉАНОВА

Дела Марка Миљанова, по својој сложености, и значају, свакако обухватају неколико подручја стварања. Она се, иако мемоарска претежно, не могу сврстати искључиво у књижевне творевине занемарујући њихов историјски или етнографско-документарни значај. Та су дела истовремено и јединствен пример да се живот једног човека, разубен по основним токовима времена у коме је живео, тако верно одразио у писаној речи не остављајући никакав раскорак између исказаног и стварног догађаја. У Марковом веку остварио се и један историјски период развоја Црне Горе и нигде он није оставио тако непосредан и аутентичан животни траг као што је оставио у делима овог у сваком погледу изузетног човека. Кроз његов живот испољило се и време у коме је живео а он је сам умео да остане доследан том времену без компромиса према писаној речи, или према последицама које писана реч за собом повлачи. Отуда се дела Марка Миљанова могу посматрати *и* као књижевност, непосредно израсла из стварања народа, *и* као историјска документација, забележена на извору догађаја; *и* као опис народних обичаја, међусобних људских односа, морала, нарави; страдања и подношења животних недаћа као и радости које су наилазиле кроз реку свакидашњице. Све то заједно чини целину и даје нам занимљив облик једне документације а истовремено и живу слику коју може да изгради само перо једног даровитог ствараоца.

Ми немамо у српскохрватском језику бољег примера записаног народног говора и језика од Марковог језика и говора, језика који није прошао кроз радионицу претварања једноставног казивања у писани облик који би нужно за собом повлачио и одвајање исказа од аутентичности народног језика онаквог какав он заиста постоји у својој најширој основици.

Језик Марка Миљанова остаје у границама говорног, не уздиже се на оне облике који би били, за оно време, прихваћене књижевне

норме. Отуда је његово дело незаменљив документ у развојном току српскохрватског књижевног израза.

Управо та особина Марка Миљанова навела ме је да још пре рата, управо уочи самог рата, отпочнем са испитивањем његове семантике и граматике. И још у току рада, било на испитивању речи или на њиховој граматичкој обради, није било тешко уочити да се народни језик, записан руком човека који је и сам имао богат живот, јавља у свој својој непатвореној истини. Значења речи су стварно доживљена па свака од њих у себи носи непосредно искуствени одраз ситуације у којој су настале. Могло би се рећи да и нема оних речи које би биле исказане на основу неког пишчевог осећања књижевне потребе за стилским податком. Све су оне носиоци доживљаја, осмишљене, а потом казане. Та вредност речи, које нису измишљане да би задовољиле неки књижевни ефекат, управо је и оно што их повезује за народни говор па чини да Маркова лексика и јесте народна лексика. Писац није приповедао догађаје да би преко причања постигао ефекат код својих читалаца, писац је писао да би исказао управо оно што је чинио и видео тако да је свака од његових речи не само језичка нужност већ и непосредна нужност казивања, обележавања датости једне језичке стварности која се у свему поклапа са стварношћу живота из којег су речи настале. Животна страна Маркове лексике истовремено је и његова лична и општенародна, па у себи сједињује особине личности и особине средине у којој је та личност настала, и која је одразила ту средину као своју а себе као општенародну појаву.

Јединство појединачног и општег у језику Марка Миљанова управо је она његова особина која тај језик издваја од језика других писаца који су писали народним језиком и за народ, али су делили живот од језика, и језик од живота, стварајући уметничко дело као посебан вид стварности коју у себи носимо и која нас неумитно и сама такође носи. Овим се жели рећи да се Марково дело не може схватити као књижевна творевина у обичном смислу речи, већ се мора схватити као творевина која није имала уметничких претензија а која је постала то управо захваљујући његовом аутентичном језику (који ни у једном свом делићу исказа није изневерио основицу казивања као непосредни догађај), који је и својеврсна подлога за стварање књижевности и уметничког писаног дела уопште.

Речник Марка Миљанова је обиман: он је у својим описима употребио 7 132 речи. То није мали број ако имамо у виду ширину садржине која је њима исказана. Неке од тих речи су се јавиле једном а неке више пута, или су се јављале чак и врло често. Оне које су се јавиле више пута употребљаване су у својим разним облицима. А и ти граматички облици су се јављали понекад само једном, а понекад и више пута на једној речи. Тако смо добили три врсте лексичке грађе. Прву врсту сачињавају лексичке одреднице, и рекли смо да смо у целокупним делима Марковим нашли 7 132 различите речи. Њихова општа фреквенца износила је 118 433, што показује да су се исте речи јављале више пута. Трећу врсту сачињавају разни облици

речи. Та фреквенца је износила 23 142. Прву врсту лексичке грабе називамо „лексичким обимом“ његова дела. Другу врсту називамо „лексичком фреквенцом“; а трећу врсту називамо „обличком фреквенцом“ према броју одредница. Те три фреквенције јављања лексичке и граматичких облика сачињавају подлогу на основу које је могућно одредити и језичку физиономију самога писца.

На који начин? Прво, установљавањем лексичког обима могућно је показати семантички простор у коме се писац кретао у свом језичком стварању. На основу лексичке одредничке фреквенце, која је истовремено и фреквенца граматичких категорија и облика, могућно је одредити у ком се смеру кретала пишчева преокупација, а могућно је и одредити ширину граматичких значења која су се остварила кроз граматичке категорије и облике на подлози лексичке одреднице. Тако бисмо добили неку врсту језичког троугла који би могао бити доста прецизан да бисмо у оквирима његова простора могли одредити не само језичке особине писца, већ и његову оријентацију према садржини која је тим његовим језиком била исказана.

Ми се овога пута нећемо задржавати на испитивању честости јављања граматичких категорија и облика, иако ћемо дати и ту неке опште податке о односима облика према лексичкој одредници, — већ ћемо се више задржати на оцени јављања самих речи, настојећи да се кроз њихову фреквенцу дефинише основна садржина, не појединачног дела, већ Марковог целокупног стварања, тако што се не би улазило у непосредну тематику догађаја већ би се на основу општих значења речи покушало да се добију оквири његове преобладајуће или опседајуће идеје која се морала испољити у границама које је семантичка вредност речи била поставила.

Овде бисмо желели да укажемо на опасности које могу да произађу из неког сувише механичког закључивања на основу честости јављања речи у неком тексту, или код неког писца уопште. Ако бисмо, на пример, рекли да се једна група речи код неког писца јавља чешће од неке друге групе речи, и да је она група речи која се најчешће јавља и стварни носилац пишчеве унутрашње потребе за изразом, или његове преокупације која се објективизирала преко писаног исказа, то би могло да буде само условно тачно. Пуко јављање речи тек говори нешто о томе да је писац за неком одредницом, или групом речи, морао имати веће потребе неголи за неком другом групом, али нам не казује прецизно шта те речи, које су узете као основица честости јављања, говоре у непосредном контексту дела. Није нужно овде да истичемо добро познату чињеницу да значења речи могу толико да варирају да чак и своју првобитну лексичку одредничку вредност негирају. Па ипак, ако је писац употребио, на пример, реч „око“ знатно више пута но реч „оков“, то свакако сведочи да је значење које је повезано за могуће семантичке вредности речи „око“ било носеће, и да је оно у својој општој ширини и било усмерено према оним пишчевим захтевима који су му могли послужити као носиоци жељеног смисла. А да реч „оков“ која се, можда, појавила у тексту свега једном није ни била у делокругу пишчевих преокупа-

ција у тренутку када је своје дело стварао. Зато смо и рекли да би се могао, на основу честости јављања речи, тек у извесној мери означити опсег пишчеве оријентације према садржини. Фабула је изостављена, субјективна страна је отклоњена па се преко објективног тумачења значења речи може добити адекватнији увид у пишчеву мисао, која се, иако неизбежно субјективна, објективније испољава. Наиме, није прекривена субјективним фактором јер је и тај сам субјективни фактор објективизиран.

Кроз општу фреквенцу речи може се одредити и обимност дела. Ако кажемо да су Маркова дела била исказана са 118 433 речи у оптицају, можемо у поређењу са делима других писаца видети колики је то опус. Бранко Радичевић је, на пример, написао све своје песме са фреквенцом од 53 092 речи, што показује да је оно готово упола мање од дела Марка Миљанова. Да узмемо неколико примера из којих ће се моћи видети колика је била количина Марковог језичког материјала у поређењу са неколико најзначајнијих наших писаца. Тако, на пример, у *Горском вијенцу* смо нашли 15 992 речи у оптицају, у *Лучи микрокозма* 9 992; целокупна дела Вука Караџића, укључујући ту и народне умотворине, обухватају 1,565 929 речи. *Лелек себра* Тина Ујевића обухвата 7 401, а *Јама* Горана Ковачића 2 399 речи, и тако даље.

Честост јављања речи знатно варира у сваком делу код сваког писца. Ако имамо, на пример, да се код Марка Миљанова јавило 138 одредница које су сврстане под слово *л*, а да је њихова укупна фреквенца износила 969, тада би просек јављања речи које су сврстане под слово *л* износио 7,021 речи по једној одредници. Код Марка имамо свега шест речи које су се јавиле под словом *њ*, а њихова фреквенца је била 269, те је, тако, просек према једној речи врло висок, — износи 44,833 речи на једну одредничку реч. Најмањи опсег фреквенце речи према једној одредници нашли смо код речи које су сврстане под слово *ћ* (2,840). Као што се види, распон је врло изразит, од 2,8 до 44,8 речи према једној одредници.

Ако бисмо пак испитали какав је фреквенцијски однос речи према једној лексичкој одредници, на пример код Бранка Радичевића, тада бисмо видели да ту постоје извесне разлике између ова два писца, али и уочљиве сличности. Одреднице које су сврстане под слово *л* код Бранка Радичевића имају однос 1 према 9 или, у просеку, свака се одредница понавља девет пута, а код Марка Миљанова она се понавља седам пута. Под словом *њ* код Бранка Радичевића смо нашли осам речи (код Марка Миљанова 6 речи), а свака се од њих, у просеку, поновила 19,5 пута, док се код Марка Миљанова поновила 44,8 пута. Као што се види, сличности су изразите, али се ни разлике не могу занемарити у оквиру тих сличности. А то сведочи да се у оквирима једне опште језичке појаве (односно фреквенце речи према лексичкој одредници) могу огледати и појединачне специфичности као карактеристике самог писца, или карактеристике неког његовог дела. Једна подробнија анализа односа фреквенце речи према броју одредница дала би и више података па би се на основу њих

могла одредити и разлика између ова два писца, имајући у виду особине које су се одразиле кроз њихов језик.

Овде је вредно истаћи да се и на односу јављања граматичких облика према једној лексичкој одредници такође могу уочити извесне језичке особине које могу бити карактеристичне за аутора дела. Те разлике, истина, нису толико динамичне као што су оне које се појављују на односима између опште фреквенце речи и лексичких одредница, али су занимљиве јер показују да се и на граматичким облицима, кроз њихову употребу, огледа особина човека, његов начин мишљења, или његов језик који у свему одговара његовим личним потребама изражавања.

Једна реч, јављајући се у неком тексту више пута, јавља се кроз своје облике тако да се неки од њих употребе једном, а неки и више пута. Тако, на пример, нека именица се може јавити у неком тексту више пута, али се не мора јавити у свим својим падежима једнине и множине, већ само у неким од њих, једном или више пута. Ако пак установимо колико се облика јавило на сваку реч која се употребила у неком датом тексту, у овом случају у делима Марка Миљанова, тада добијамо однос између броја лексичких одредница и броја облика кроз које су се те одреднице јављале. Ми смо рекли да је Марко Миљанов употребио у својим делима 7 132 различите речи. Оне су се јавиле тако да је добијено у просеку на сваку реч фреквенца од 3,235 граматичких облика. Распон између најмањег односа јављања облика речи које су сврстане под слово *ћ* имале су 1,840, и највећег (речи које су сврстане под слово *њ* имале су 15,166), — знатно је мањи но што је то било случај код односа између лексичких одредница и њихових односа према укупној фреквенци. Код Бранка Радичевића имамо такође да је најнижи однос јављања облика код речи које су сврстане на слово *ћ* (2,000 — два облика на једну одредницу), а највећи код оних речи које су сврстане на слово *њ* (8,5). Ово поклапање у односима даје једну општу слику одређене језичке појаве. А разлике које у тим општим оквирима постоје одражавају особине самих писаца, у овом случају Марка Миљанова и Бранка Радичевића.

Док смо код испитивања односа између лексичких одредница и њихове опште фреквенце јављања били установили да постоје изразите разлике у појединим групацијама речи, њихов просек за целокупно дело Марка Миљанова износио је 16,605, што значи да се свака лексичка одредница у просеку поновила 16,6 пута. А код Бранка Радичевића исти однос је нешто друкчији, код њега се свака лексичка одредница у просеку поновила 11,9 пута. Ова разлика није само карактеристика писаца, она је истовремено и одраз количине текста са којег су узимани подаци. Код јављања граматичких облика према једној лексичкој одредници немамо тако изразиту разлику између ова два писца. Просек јављања облика према једној лексичкој одредници код Марка Миљанова износи 3,235, а код Бранка Радичевића 2,550. Ово такође треба прихватити имајући у виду количину текста са којег су подаци прикупљени.

Из ових неколико примера можемо видети да се језик понаша, у својој општости, на суштаствено исти начин код различитих писаца откривајући своју језичку јединственост без обзира на разлике које и у самом језику могу да постоје између два или више аутора који припадају једном језику. И с друге стране ти исти подаци сведоче да се кроз опште језичке особине пробијају и индивидуалне карактеристике самог писца, носећи са собом, без сваке сумње, и друге особине које могу да потичу из непосредне језичке, односно друштвене датости или времена у коме је текст настао.

Лексику једнога писца, имајући у виду проучавање система јављања речи у његовим делима, можемо поделити на две основне групе, наиме, на оне речи које су по своме обиму затворене, а то су заменице, предлози, везници, усклици, речце и у извесном смислу бројеви, и на ону групу речи које су по своме обиму отворене, а то су именице и придеви, глаголи и прилози. Кроз прву групу речи одражавају се односи између значења оне лексике коју сачињава друга група речи. А кроз ову другу групу речи одражавају се значења која леже у основи пишчеве интенције исказа. Прва група речи, сем заменица, за наша истраживања је интересантнија када су у питању проучавања граматичких особина језика писца тако да се фреквенца тих речи може користити у смислу оређивања понашања граматичких облика и категорија, да би се на основу њихових значења могла испољити нека семантичка, доста апстрактна карактеристика језика датог дела или неког одређеног аутора. Нас, овога пута, више интересује она друга група речи преко које се испољавају пишчеве мисли, његова осећања или његови ставови, а то су именице и придеви, с једне стране, и глаголи и прилози, с друге стране. Да би се ма и приближно обрадио овај проблем, требало би нам знатно више простора но што можемо очекивати од ове прилике коју нам скуп о делу Марка Миљанова може обезбедити, стога бисмо се задржали само на неким општим особинама лексике именичких речи, да бисмо кроз њих показали на који се начин преко лексике може заћи и у суштину пишчевих преокупација.

Али пре но што пређемо на анализу неких именица у делима Марка Миљанова, желимо да напоменемо да на челу фреквенцијске листе речи стоји свеза *и* са фреквенцом од 3 158 јављања. Овај везник чешће се употребљава од других, потом долази свеза *с* са 1 515, затим да са 1 766 јављања, *за* са 948 јављања, *на* са 884 јављања, и тако даље. Од заменица на првом месту стоји лична заменица *он* са 3 044 јављања, потом заменица *ја* са 837 јављања, затим заменица *ти* са 677 јављања, и тако даље. Од глагола на првом месту стоје помоћни глаголи *бити* са 1 156 јављања и *хтети* са 1 087 јављања; потом *моћи* са 884 јављања, *рећи* са 644 јављања, *доћи* са 625 јављања, *говорити* са 589 јављања, *видјет'* са 486 јављања, *везати* са 417 јављања, *знати* са 416 јављања, *убити* са 401, *дати* са 375, *учињет'* 314, *казати* 314, *ударити* 305, *погинут'* 309. Од бројева, *два* се јавља 1 277 пута, *један*, 706 пута, затим *три* 150 пута, и тако даље.

Фреквенца именица, која за нас овога пута има посебног значаја, показује јасну слику основне идеје Марка Миљанова која је добила своју материјализацију у његовим делима. На првом месту, као носећа реч целокупног Марковог лексичког опуса, стоји реч *Турчин* са 1 620 јављања. Ако њој додамо и друге речи које могу бити у непосредној вези са њом, као *Туре* (15), *Турјак* (2), *Туркиња* (6), *Турчинов* (1), *турчење* (8), *потурчити* (12), *турски* (423), *турковати* (1), *турчити* (1), — тада имамо увећану фреквенцу која би обухватала 2 112 јављања ове групе речи, или фреквенцијску концентрисаност од 192 речи на једну одредницу ове лексичке скупине. Та група речи, која може бити представљена и само једном од њих, *Турчин*, показује садржину која несумњиво карактерише Марково дело. Ако бисмо испитали смисао ових речи и одредили њихова значења, тада бисмо могли та значења оценити на скали: *добар* — *рђав*, *активан* — *пасиван* и *јак* — *слаб*. То су скале семантичког диференцијала, које су широко примењене на афективна значења великог броја речи у многим језицима. Применом технике семантичког диференцијала могли бисмо добити и значењски простор по димензији „евалуације — активности и потенције“, што би нам омогућило да према афективном ставу писца оценимо сваку од ових речи у оквиру једног доста прецизног семантичког троугла. А тај тако дефинисани пишчев афективан став према тој групи речи могли бисмо довести у везу са афективним ставом према тим истим речима наших савременика и одредити статистичку дистанцу између писца, дакле, између наше садашњице и наше прошлости која је у Марковим делима добила своју објективизацију. Таквом методом могло би се оценити у каквом се односу налази наш данашњи човек према носећој садржини Марковог дела, које описује и доба у коме је живео.

Наредна реч по честости својега јављања јесте *Куч* (839). Ако овој речи додамо и оне које могу да припадају њеном основном значењу, као што су *Кучи* (205), *кучки* (142), и ако идемо још нешто и шире од непосредног значења саме њене одредничке вредности па је проширимо са речима као што су *Црна Гора* (62), *Црногорац* (49), *црногорски* (32), *Зета* (55), тада ћемо добити фреквенцу од 1 384 речи за ову групу одредница.

У претходном случају, код речи *Турчин*, имали смо просечну честост јављања од 197,71 речи на једну одредницу, а за реч *Куч* и за оне које смо јој придружили, имамо просечну честост јављања од 197,71 речи по једној одредници. Ово показује занимљиву концентрацију понављања речи која по својој симетричности открива извесну поларизацију значења. Ако пак садржину ове две групе речи супроставимо, тада ћемо добити затворен систем значења у коме се збива садржина дела Марка Миљанова, а то је *Турчин* — *Куч*. У каквом су односу те две речи по својој употребној вредности и шта је њихова суштинска садржина? На то питање покушаћемо да дамо одговор следећи ред честости јављања самих речи.

Следећа реч која се по честости својега јављања надовезује на претходну (*Куч*) јесте *војска* (542). И та се реч може проширити ре-

чима које су непосредно за њу повезане као што су: *војсковођа* (18), *војник* (88), *војнички* (8), *војевати* (12). Све ове речи имају фреквенцу од 668 или фреквенцијску концентрисаност од 133,6 речи на једну одредницу.

Ако бисмо пошли даље, а истим путем гранања значења речи, имајући увек у виду њихову честост, тада бисмо наишли на наредну именицу *народ* (440), којој бисмо могли додати и реч *народни* (91), па бисмо добили фреквенцу од 531, што би показало велику фреквенцијску концентрацију од 265,5 речи на једну лексичку одредницу. Таква концентрација издваја ову реч изнад претходне две и ставља је на чело листе Марковог лексикона. Тако бисмо добили следећи низ: *народ* — *Турчин* — *Куч*. У том семантичком простору, који је формиран на основу честости јављања ових речи у Марковим делима, можемо претпоставити и нешто одређеније о садржини догађаја у његовим делима.

Следећи фреквенцијски низ речи наилазимо, даље, на наредну лексичку групу, на чијем би челу стајала реч *брат* (*браћа*) која се јавља 429 пута. Тој речи бисмо могли додати друге речи које су повезане за појам породице као што су: *син* (244), *синчић* (1); *мајка* (136), *мајчин* (10), *мајчински* (1); *отац* (64), *очин* (7), *очински* (1), *очинске* (при, 2); *дјеца* (57), *дјечица* (1); *фамилија* (56), *фамилијаран* (1); *породица* (23); *род* (27), *рођак* (23), *родбина* (1); *сестра* (19); *својта* (11); *родитељ* (7), *родитељски* (1); *унук* (5), *синовац* — што износи 1 129 поновљених речи наведене групе или 47,04 речи на једну одредницу те лексичке групе. Ове наведене речи сузили су појам *народ* и чине га оперативнијим, акционо непосреднијим, тако да се може, на основу ове фреквенце, и оценити у којим се областима кретала пишчева мисао када се почео ширити појам акционог терена сажет у речи *народ*, када се сузио на конкретну садржину породице и непосредних и најближих рођака што радњу приближава самом писцу и његовој непосредној стварности.

Следећа реч по својој честости јављања је реч *пушка*. Она је употребљена 335 пута. Ову реч свакако можемо схватити као оружје па јој можемо придодати и друге речи које означавају оружја, а то су: *сабља* (57), *топ* (10), *топуз* (9), *нож* (63), *оружје* (120), *мач* (19). Овим речима можемо додати и речи као што су: *пуцати* (43), *пући* (37), *пуцање* (1), *пушкар* (1), *стрела* (1), *фишек* (29), *олово* (20), *прах* (17). Тако бисмо добили фреквенцу јављања ових речи од 705, са просеком од 54,15 поновљених речи на једну одредницу ове групе.

И, најзад, наредна реч отвара цео проблем тако да се пред нашим очима појављује целовит садржај Марковог дела, а то је реч *бој* (203), која има знатно већи број речи које би дошле у њен делокруг значења но претходне групе речи. Ми ћемо их набројати заједно са њиховим фреквенцама јављања. То су речи: *бојни* (5), *бојначки* (3), *бојиште* (1); *рат* (32), *ратити* (8), *ратоборан* (1), *ратовање* (1); *мегдан* (47), *мегданџија* (50); *јуришаги* (47), *јуриш* (43), *јуришавати* (2); *погибија* (106), *погинули* (13), *погинути* (309), *погубити* (11); *поклање* (10), *поклати* (25); *посјећи* (202), *посјечен* (7); *убица* (15), *убијати* (19),

убијца (9), убиство, убити (401), убојан (1), убојит (1), убојник (9); ударац (18), ударати (33), ударити (305); удавити (9); рана (75), ранити (18), рањен (35), рањеник (8); умрети (62), умртвити (2), уморити (7), уморен (1); освета (70), осветити (112), осветник (2); јунак (261), јунаштво (50), јуначки (17), јуначан (1), јуначити (1); чета (42), четовање (10), четовати (15), четник (26); крв (130), крвав (38), крвца (1), крвити (1), крвнички (9), крвник (84), крвопролиће (2); непријатељ (36), непријатељски (4); мука (203), мучити (28), мучитељ (2), мученички (2), мучење (15), мученик (13), мучен (5); мртав (95), мријети (14); тамница (38), тамничар (10), тамновање (1); војевати (12).

Ова велика група речи могла би се поделити, истина, и на неколико мањих подгрупа, али би све оне заједно, ипак, дале општи смисао рата, боја, и стања и понашања у рату која су исказана на непосредан начин преко одређених лексичких одредница. Само се по себи разуме да се ове речи морају по своме значењу проверити и на тексту, јер, на пример, реч *крв* не мора бити повезана за *бој*, ни реч *мртав* или *умрети* не мора бити исход неке борбе на бојном пољу. Али ако се оне посматрају у својој општости, тада се види да њихова фреквенца од 3 600 јављања, и са концентрацијом честости од 46,75 речи на једну лексичку одредницу, несумњиво осветљава ону преовлађујућу доживљену стварност која је изнета у делима Марка Миљанова.

После овог лексичког стабла које носи кроз своја богата сазнања велики обим садржаја дела Марка Миљанова, могли бисмо ићи на мање лексичке кругове, ређајући и даље по честости јављања речи све до оних лексичких одредница које се јављају свега једном, и које, на овај или на онај начин, или стоје у даљој спојивости са основном лексичком носећом групом која карактерише Марково дело, или стоје издвојене од њих. Тако бисмо за, на пример, као наредну одредницу могли навести реч *бог*, која се јавља 295 пута, па ако бисмо тој речи опет додали и друге које би могле чинити сплет речи око појма религије, односно цркве, тада бисмо имали следећи круг: *бог* (295), *црква* (63), *божји* (52), *калуђер* (43), *калуђерски* (3), *калуђеров* (1); *поп* (87), *попадија* (3), *попов* (26), *вјера* (139) *вјероисповед* (5), *владика* (31), *владичин* (4). Ове речи се јављају 752 пута, са фреквенцијским концентратом од 57,84 речи на једну лексичку одредницу која би припадала кругу наведених значења. Или, ако бисмо узели једну од наредних речи, као што је *бег* (129), и њој придодали све оне речи које могу да чине круг њеног основног значења, као што су *беглук* (1), *бегов* (26), могли бисмо улазити и шире и дубље у саму садржину дела, што би нас довело до оних речи које би све више постајале опште, а све мање повезане за специфичну садржину коју је обрађивао Марко Миљанов.

Међутим, није могућно ни сасвим занемарити ни оне речи које по своме општем лексичком значењу могу да буду одвојене, на први поглед, од основне садржине која се испољила кроз фреквенцу носећих значења оних речи које смо управо навели, да бисмо видели да ли су и те речи по својој употреби, или намени, биле одвојене од

основне садржине дела или су, напротив, и оне чиниле делове њене садржине не одступајући од основне идеје која се тако јасно испољила кроз фреквенцу оних речи које су по својој употребљивости биле на врху Марковог лексикона. Таква реч би могла бити и, на пример, *жена*, која се у Марковим делима јавља 152 пута. Значења ове речи простиру се и на наведену групу одредница за које смо рекли да су носиоци основног Марковог дела.

Ми ћемо навести само неколико примера, као: „У први бој, који је био петнаест дана прије поаре, много се Куча ранило, међу којима и једна *жена*, по имену Мира Бура Лукина Рашовића.“ Или: „*Стана*, покрштена Туркиња... бјежећи од Турака у вријеме поаре Куча, родила је мушко дијете“... Или: „Турцима је тежак та дјетињи бој био, па су наредили да виче телал, да не смије никакво дијете ни жена Дрекаловића замрћ’ у Подгорицу.“ Или: „...но и дијете у жену ако се нађе, да се жена распори и дијете удави.“ Или, „Турци су закончили у кућу Ивезину. У јутру, кад су кренули, све су Ивезино разграбили до једнога сача, под којим је ту ноћ жена Турцима љеб пекла.“ Или: „И паша је пита: чија је жена најљепша у ову околину?“ Или: „...обичај (је), да свака жена добије на вјенчање по један ножић мали...“. Или: „У то викне жена клименачка: Ко је јунак!“ Или „Ох, да ти је жалост погледати, Стоји јака рањени јунака, Стоји писка жене и дјетета, Сијеку и’ и фатају Турци.“ Или: „Она је могла то чињет’, знајући да је нете убити, јер би срамота војнику била, да убије жену па да ће она убијат’ њи на стотине.“ Или: „А ево једна жена како је дала арач: Турци, кад су дошли и нашли је код свога бремена ће сједи, рекли су јој: Да’ ни, жено, што је наше.“ Она им даде једно дрво, и они га понесоше. Други опет добоше: Да’ ни, жено, што је наше.“ Пошто јој не поможе кажевање да је дала, ондар извади једно дрво из бремена и удри арачлију по глави.“ Или: „Многи су се Турци жалили, како су и’ жене каменима биле.“ Или: „... Љући и жене камење купили и уносили у пећину да се сјутра бране.“ Или: „Од невоље жене помагау, С Турцима се јуначки бијау.“ Или: „Бијау се жене камењима, и бекоја јатаганима.“ Или: „Жене развиле ћецу из колијевке, да и колијевкама бију Турке.“

Из управо наведених примера види се да се код сваке овакве речи мора пажљиво испитати њена садржина, иначе, ако се то не учини, могу се добити погрешни ставови. На то посебно показује унеколико и реч *жена* о којој, када би се само судило на основу устаљеног појма и сазнања о садржају ове речи, не бисмо могли замислити да би се та реч могла увести у *бојиште* које би било толико немилосрдно да ће *жене* своју децу развезивати из колевке да би се и колевком бориле, да би и колевке могле постати оружје једне борбе која је код Марка Миљанова не само централна тема већ и основа целокупног његовог дела, управо прави смисао његова живота и оправдање нужности преживљавања једне несумњиво тешке етапе у развоју црногорског народа.

Ако бисмо хтели да сумирањем ових података, које смо овде управо изнели, дамо и неко тумачење, тада бисмо могли, без неке посебне бојазни, тврдити да је честост јављања речи у једном делу показатељ смисла садржине, да је могућно, испитујући ту честост, и установљавајући значења речи у њој, одедити не само оквире у којима се то дело кретало, већ и степен значаја његових садржинских делова, односно елемената. Тиме се књижевној критици може пружити средство које не би требало сматрати као да је изван домета књижевног стварања, као нека техничка олакшица, већ би се могло сматрати и као једна посебна димензија одређивања садржине исказа таквим начином који нам пружа мерљивост као могућност у доношењу суда. Квантизација књижевног дела није искључиво нека ствар „са оне друге стране“ књижевног стварања, није само средство да се дело објективизира и одвоји од субјективне интерпетације приказивања тако да се објективизацијом дело ослободи посредничког фактора у књижевној критици, већ је то истовремено и отварање могућности истраживања управо на основу објективно добијених података, који су не само мерљиви у смислу количине, већ су и у могућности да се подвргну једној методи статистичке технологије која нам може пружити и такво виђење књижевног стварања које нам књижевна критика до сада није показала.

Зар наведених само седам група речи, које бисмо сврстали по честости њихова јављања, не постављају тако јасно оквире у којима се креће целокупна књижевна творевина Марка Миљанова, да је никаква књижевна интерпетација не би могла заменити. Тих седам група речи су: *бој* (3 600), *Турчин* (2 112), *Куч* (1 384), *браћа* (1 129), *бог* (752), *пушка* (705), *народ* (531). Ова група речи има фреквенцијску концентрацију од 1 459 речи на једну одредничку групу, што показује недвосмислен смер кретања основне побуде и реализоване садржине целокупног дела Марка Миљанова.

Summary

WORD FREQUENCY AND CONTENT OF MARKO MILJANOV'S WORK

by Djordje Kostić

The author establishes a relationship between the word frequency and the basic content in Marko Miljanov's work. The seven word groups at the top of the frequency list certainly reflect in their meanings the context of Marko Miljanov's entire work. The paper also points out the distribution of grammatical categories and form as revealing the characteristic features of the author's style. The hypothesis is presented that it would be possible to establish by objective means the validity of relating the text to the author's basic concerns which are reflected in the word frequency.

